

УДК 811.111+811.161.2

Селіванова О.О.

Присвячую ювілею проф. І.М. Колегаєвої
МЕТАФОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ
(на матеріалі роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»
та його українського перекладу)

Статтю присвячено дослідженню метафоричних трансформацій у перекладі роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита». Такі трансформації розглядаємо як синонімічну заміну. Виокремлено деметафоризацію – заміну метафоричного значення слова в перекладі неметафоричним відповідником, метафоризацію – заміну прямого значення метафоричним синонімом, трансметафоризацію – заміну донорської зони концептуальних метафор відповідників, а також заміну компонента донорської зони за умови її збереження. Проаналізовано вплив таких заміन на формування функціонально-комунікативної еквівалентності тексту оригіналу й перекладу.

Ключові слова: переклад, еквівалентність, трансформація, метафора, донорська зона, реципієнтна зона.

Селиванова Е.А. Метафорические трансформации при переводе (на материале романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита» и его украинского перевода). *Статья посвящена исследованию метафорических трансформаций в переводе романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита». Такие трансформации рассматриваем как синонимическую замену. Разграничены деметафоризация – замена метафорического значения слова при переводе неметафорическим эквивалентом, метафоризация – замена прямого значения метафорическим синонимом, трансметафоризация – замена донорской зоны концептуальных метафор слов-соответствий, а также замену компонента донорской зоны при условии ее сохранения. Проанализировано влияние таких замен на формирование функционально-коммуникативной эквивалентности текста оригинала и перевода.*

Ключевые слова: перевод, эквивалентность, трансформация, метафора, донорская зона, реципиентная зона.

Selivanova O.O. Metaphorical transformations on translation (in M. Bulgakov's novel «Master and Margaret» and its Ukrainian translation). *This article focuses on the research of metaphorical transformations of M. Bulgakov's novel «Master and Margaret». We examine such transformations as synonymous replacements, and differentiate demetaphorization as a replacement of metaphorical word-meaning by unmetaphorical equivalent, metaphORIZATION as a replacement of unmetaphorical meaning by metaphorical synonym, transmetaphorization as a replacement of donor domain of conceptual metaphor of words-accordances, and a replacement of component of donor domain. The influence of such replacements on forming of functional and communicative equivalence of the original and translation texts is analyzed.*

Key words: translation, equivalence, transformation, metaphor, donor domain, recipient domain.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві однією з головних проблем є систематизація способів досягнення максимальної відповідності тексту оригіналу та перекладу. Однак будь-який переклад передбачає подвійну корекцію змісту оригінального тексту перекладачем: з одного боку, він здійснює власну рефлексію змісту оригіналу, з іншого, закладає власну рефлексію тексту в нову знакову форму іншої

мови. Читач перекладу сприймає не на нього, а на читача оригіналу розраховану програму інтерпретації тексту, або нову програму, вкладену перекладачем, що також віддаляє тексти один від одного. З огляду на подібну інтерпретаційно-породжувальну діяльність перекладача, а також на розбіжність двох мовних систем, культур та онтології досягти абсолютної еквівалентності при перекладі практично неможливо. Однак забезпечити найбільш гармонійне входження читачів перекладу до чужої культури, мови, онтології та інтерпретаційної програми для перекладача можливо за рахунок спрямування зусиль на створення найоптимальнішого балансу семантики й форми, денотативної, конотативної, стилістичної, культурної та прагматичної інформації текстів оригіналу й перекладу [9, 456]. Ми називаємо окреслений вище баланс функціонально-комунікативною еквівалентністю, досягнення якої забезпечене майстерністю «міжмовних операцій перевираження змісту» [11, 30]. Такі перетворення А. Д. Швейцер називає «перекладацькою трансформацією в загальному метафоричному розумінні». Л. С. Бархударов цілком слушно проектував перекладацькі трансформації як міжмовні перетворення на досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності) попри розходження у формальних і семантичних системах двох мов [1].

Наведений розгляд процесу перекладу поєднує два найважливіші підходи, висунуті в теорії перекладознавства: діяльнісний, що передбачає спрямування перекладача на реконструкцію діяльності автора за наявною в тексті програмою, і субституційно-трансформаційний, який задає систему пошуку відповідних заміни і трансформацій мовних одиниць тексту. Ці два підходи нерідко протиставлено у перекладознавчих працях, однак лише їхня інтеграція здатна забезпечити баланс різних типів інформації за умови майстерної трансформаційної діяльності перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі наявні численні тлумачення терміна «перекладацька трансформація» і різноманітні спроби класифікації цього явища. Робочою дефініцією терміна ми обрали його кваліфікацію як перетворення, модифікації форми, або змісту й форми в перекладному тексті з метою досягнення балансу різних видів інформації та прагматичного впливу на адресата порівняно з текстом оригіналу.

У перекладознавстві наявні розгалужені класифікації трансформацій. Найбільш загальною є диференціація трансформацій на перестановки, додавання, заміни й опущення Л. С. Бархударова [1, 190–231]. Дослідник зазначає, що такий поділ є значною мірою приблизним й умовним. За параметром рівня мовної системи непослідовно диференціюють трансформації Я. І. Рецкер, В. Н. Комісаров, Л. К. Латишев, Р. К. Міньяр-Белоручев й ін. Здебільшого актуалізованими у трансформаційному плані виявляються лексичний, морфологічний та синтаксичний рівні. Невмотивованим є виокремлення дослідниками поряд із лексичним семантичного рівня й віднесення до першого прийомів генералізації та конкретизації, а до другого – метафоричних, метонімічних та синонімічних заміни, логічного розвитку понять, антонімічного перекладу та прийому компенсації [5] попри те, що генералізацію та конкретизацію також можна

залучити до метонімічних заміни. До того ж семантичний рівень мови може бути протиставлений не лексичному, а лише формальному, референційному та прагматичному. В. Н. Комісаров до лексичних трансформацій відніс транскрипцію та транслітерацію, що насправді є виявом нормативності фонетичного та графічного рівнів мови [2].

Непоследовним у перекладознавстві є виокремлення стилістичних трансформацій, до яких залучають або синонімічні заміни, описовий переклад, компенсацію й інші заміни [4], або компресію та розширення [11], або зміну стилістичного забарвлення відрізка тексту [3]. У концепції А. Д. Швейцера стилістичний рівень трансформацій альтернативний компонентному, прагматичному та референційному рівням, що, на наш погляд, не відбиває семіотичної природи мови. Крім того, деякі трансформаційні прийоми у науковців потрапляють до різних типів. Наприклад, антонімічний переклад В. Н. Комісаров відносить до комплексних, лексико-граматичних трансформацій, Р. К. Міньяр-Бєлоручев – до семантичних, Я. І. Рецкер – до лексичних, Л. С. Бархударов кваліфікує цей прийом як заміну, хоч якщо зважати на те, що відповідник може утворюватися простим додаванням префікса до антоніма, антонімічний переклад можна розглядати як додавання. Як здається, наявні класифікації трансформацій є неповними, не враховують чимало різноманітних трансформаційних прийомів.

Такий стан справ з огляду на посилення уваги в сучасному перекладознавстві до теоретичних розробок прикладних проблем вимагає перегляду й передбачає суттєве коригування типології перекладацьких трансформацій або створення нової, яку ми запропонували у книзі «Світ свідомості в мові», розрізнивши формальні та формально-змістові трансформації, а в межах других – формально-змістові з прагматичним компонентом [9, 455–471].

У складі формально-змістових трансформацій на лексичному рівні найбільш частотним є використання в мові перекладу відповідників з неоднаковим семним набором та / або конотативним складом. За умови визнання міжмовної синонімії такі трансформації в перекладознавстві кваліфікують як синонімічні заміни (Р. К. Міньяр-Бєлоручев [5]), що передбачають використання відповідника слова або з однаковим значенням (формальні трансформації), а найчастіше – з близьким зважаючи на контекст (формально-змістові). До синонімічних заміни відносимо й випадки метафоричних перетворень, які, на наш погляд, є найбільш значущими для художнього перекладу.

Метою статті є дослідження метафоричних трансформацій в українському перекладі роману М. О. Булгакова «Майстер і Маргарита». Нами зафіксовано понад 300 таких перетворень, деякі з них можна кваліфікувати як трансформації, що є перекладацькими помилками і не сприяють збалансованості різних типів інформації.

Виклад матеріалу дослідження. Серед досліджених нами випадків метафоричних перетворень можна розрізнити чотири різновиди: 1) деметафоризацію – заміну метафоричного значення слова в перекладі неметафоричним відповідником, 2) метафоризацію – заміну прямого

значення метафоричним синонімом, 3) трансметафоризацію – заміну донорської зони концептуальних метафор відповідників, 4) заміну складників донорської зони за умови її збереження в перекладі.

Найбільш численними є випадки деметафоризації слів оригінального тексту в перекладі. Наприклад, метафоричні дієслова звучання, донорською зоною яких є домен трудової діяльності, перекладач замінив прямими значеннями відповідників (пор.: «... *утихли истерические женские крики, отсверлили свистки милиции ...*» [12, 51] і «*вщухли істеричні жіночі зойки, відсюрчали свистки міліції*» [13, 61]). М. Булгаков нерідко використовує подібну метафору з метою посилення слухових відчуттів адресата, але перекладач компенсує її функцію підбором експресивно зарядженого відповідника (пор.: «*тревожно загремели звонки*» [12, 121] – «*тревожно задзеленчали дзвоники*» [13, 133]). Прикметники із семантикою звучання, уживані автором оригіналу в метафоричному значенні, у низці випадків перекладач ігнорує, порушивши цим експресивне й образне тло перекладу: «... *вырвался и полетел громовой виртуозный вальс и послышалось пыхтение машин*» [12, 226] – «... *вирвався і полетів гучний віртуозний вальс і почулося чахкання машин*» [13, 243]. У дальшому контексті перекладач намагається компенсувати втрати і здійснює трансметафоризацію, зруйнувавши авторську метафору і замінивши залежний від метафоричного дієслова прислівник з метою створити відповідне семантичне узгодження: «... *и вальс над садом ударил сильнее*» [12, 228] – «... *і вальс над садом заgrimів ще гучніше*» [13, 245].

Експресивний компонент прямих значень українського відповідника – дієслова руху – також визначає баланс деметафоризації в перекладі (пор. «*автобус, летящий к Арбатской площади*» [12, 54] і «*автобус, який мчав до Арбатського майдану*» [13, 64]). Інколи це руйнує доволі вдалу оказіональну метафору оригіналу (пор. «*котенок свалился с головы и брызнул вверх по лестнице*» [12, 207] і «*кошеня звалилося з голови і шугнуло вгору сходами*» [13, 222]).

Чинником деметафоризації може бути відновлення семантичного узгодження суб'єкта і предиката (пор.: «*Вода сплошной пеленой валила за окном*» [12, 115] – «*Вода суцільною пеленою спливала за вікном*» [13, 127]). Деметафоризація може здійснюватися на тлі порівняння. Погрожуючи прокуратору, який запропонував залишити в живих Ієшуа Га-Ноцрі, Каїфа вимагає прислухатися до гулу натовпу за стінами саду Ірода. Цей гул автор порівнює з шумом моря, надаючи експресивності фрагменту за рахунок метафоричного вживання дієслова руху: «... *и прокуратор услышал опять как бы шум моря, подкатывающего к самым стенам сада*» [12, 42]. Український перекладач замінив метафору прямим значенням відповідника, семантично узгодивши його з об'єктом порівняння: «... *і прокуратор почує знову неначе гул моря, що надпливало до самісіньких мурів саду*» [13, 52]. Метафора сприйняття натовпу як моря або ріки застосовується й надалі: «... *ее съела толпа. Она залила бы и самый помост ...*» [12, 43] – «*його поглинула юрба. Вона затопила б і поміст*» [13, 53].

У деяких випадках деметафоризація невиправдана, є помилковою,

не підтримуючи концептуально значущий контрапункт у тексті оригіналу. Так, в описі «Дома Грибоєдова» прямий номінативний план поєднується із вторинним за рахунок сплетіння двох тематичних сіток – опису ресторану і піратського брига: «И было в полночь видение в аду. Вышел на веранду черноглазый красавец с кинжальной бородой, во фраке и царственным взором окинул свои владения. Говорили, говорили мистики, что было время, когда красавец не носил фрака, а был опоясан широким кожаным поясом, из-за которого торчали рукояти пистолетов ... и плыл в Караибском море под его командой бриг под черным гробовым флагом с адамовой головой» [12, 64]. В українському перекладі *кинжальная борода* перекладена як *гостра борода*, що не узгоджується з описом піратської зовнішності Арчибальда Арчибальдовича і подій у ресторані.

Деметафоризація може існувати на тлі підміни понять. Так, в оригіналі роману посилення враження від відірваної голови конферансьє Жоржа Бенгальського на сеансі чорної магії у вар'єте забезпечує метафора кровотечі як фонтану: «Кровь фонтаном из разорванных артерий на шее ударил вверх» [12, 124]. Український перекладач робить помилку, замінивши артерії на вени, а фонтан – на цівки, не змінивши недоречного тут дієслова *ударил* (*вгору*), що не може стосуватися саме венозної кровотечі: «Кров цівками з розірваних вен на шиї ударил вгору» [13, 136].

Таких самих неточностей, пов'язаних із деметафоризацією, чимало в тексті перекладу: «... загрустил и затуманившись, Иван закончил: – я и оказался здесь» [12, 134] – «... засмутившись і спохмурнівши, Іван закінчив, – я і опинився тут» [13, 147]; «Коровьев клянул носом в стену» [12, 196] – «Коров'єв ткнувся носом у стіну» [13, 210]; «... а шляпа то и дело наезжала борову на глаза» [12, 236] – «... а капелюх усе зсовувався кнурові на очі» [13, 254]. Останні два приклади в перекладі позначені втратою гумористичного ефекту, створеного дієслівною метафорою.

Інколи перекладач, замінивши метафору відповідником із прямим значенням, не враховує специфіки референтної ситуації, поданої в тексті оригіналу. Приміром, стукіт кількох сотень копит не можна передати словом *цокіт*, як це зробив перекладач. М. Булгаков був більш точним й обрав метафоричний іменник звучання: «.. донеслись до слуха прокуратора слабые звуки труб и стрекотанье нескольких сот копыт» [12, 292].

Метафоричне значення оригіналу часом зовсім викривлене в перекладі, а обране перекладачем слово у прямому значенні зовсім не виражає сутності ситуації (пор.: «... распялив совершенно потерявший всякие очертания рот, завыла Анна Ричардовна» [12, 188] і «... роззявивши рота, який цілковито втратив усілякі обриси, завыла Анна Річардівна» [13, 202]). Оказіональне значення метафоричного дієслова нерідко обумовлене контекстом, але перекладач керується словниковим відповідником, що зумовлює неточність змісту (пор.: «... и на нем на эстраде кипятился человек в красном с ласточкиным хвостом фраке» [12, 256] і «... і в ньому на естраді гарячкував чоловік у червоному з ластів'ячим хвостом фракці» [13, 274]).

Протилежне явище метафоризації менш поширене в перекладі роману.

Метафоризація нерідко служить перекладачеві для створення образності тексту перекладу, хоч це не завжди вмотивовано. Приміром, фразу «*Это были бессвязные мысли, но в общем приятные*» [12, 101] перекладено із застосуванням метафори: «*То були розхристані думки, але загалом приємні*» [13, 113]. Як здається, подібна трансформація непотрібна з огляду на попередній метафоричний контекст: «*Вихрь мыслей бушевал у него в голове. Тут вертелась и эта ви́лла в Ницце, и дрессированный кот, и мысль о том, что свидетелей действительно не было*» [12, 101].

Метафоризація може бути невиправданою через подальший контекст, що перетворює метафоричний вираз на невмотивований: «*Тут он взглянул на дверь в кабинет Берлиоза ... На ручке двери он разглядел огромную сургучную печать на веревке*» [12, 83] – «*Він ковзнув оком по дверях кабінету Берліоза*» [13, 94], адже ковзнувши оком, не можна щось детально розгледіти.

Інколи перекладач прагне до більшої точності висловлення й використовує метафоричний відповідник, який вбирає в себе не лише пряме значення слова в оригінальному тексті, а й підтекст фрагмента. Приміром, коли Стюпа Лиходеев побачив на дверях кімнати Берліоза сургучну печатку, «*думки його покотилися вже по двох коліях*» [13, 94] і він згадав про сумнівну розмову з Берліозом. У романі М. Булгакова цю розмову названо «*сумнівною*», в перекладі – «*слизькою*». Метафоричний відповідник більш експресивний і позначає підтекстовий зміст цієї небезпечної розмови.

Подібні перетворення сприяють балансу інформації в тексті перекладу (пор.: «*... на галерке произошло движение*» [12, 123] і «*... на гальорці зануртувало*» [13, 135]– метафора з донорською зоною ВОДА; «*на лицах милиции помаленьку стало выражаться недоумение*» [12, 136] і «*на обличчях міліції спроквола почало вимальовуватися збентеження*» [13, 124] – метафора з донорською зоною ЖИВОПИС).

Метафоризація в перекладі може порушувати ономасіологічне узгодження, наявне в оригінальному тексті, у якому шляхом повторення кореневої морфемі створено паралелізм стуку калитки і стуку серця Майстра, який очікував Маргариту: «*Стукнет калитка, стукнет сердце ... Она входила в калитку, а биений сердца до этого я испытывал не менее десяти ... оно даже не переставало стучать до тех пор, пока без стука, почти совсем бесшумно, не равнялись с окном туфли ...*» [12, 149] – «*Стукне хвіртка, зайдеться сердце ... Вона увіходила у хвіртку один раз, а сердце мое до того заходилося не меньше десяти разів ... воно навіть не переставало тріпотіти доти, поки без стуку, майже безгучно, не рівнялися з вікном черевички ...*» [13, 153].

У низці випадків на позначення процесу виникнення чогось перекладач створює доволі дивну метафору, донорською зоною якої є ЛЮДИНА (пор.: «*под ногами Маргариты возникло скопище крыш*» [12, 234] і «*под ногами Маргариты вродилося скупчення дахів*» [13, 252]; «*между туфель появились футляры ...*» [12, 127] і «*поміж туфель вродилися футляри парфумів*» [13, 139]).

Поодинокими в тексті перекладу є приклади трансметафоризації,

оскільки зруйнувавши метафоричне підґрунтя оригіналу, перекладач мусить переорієнтувати читача на іншу донорську зону і тим самим зберегти загальне метафоричне тло фрагмента. Це можливо, коли метафоричне значення в оригіналі є найбільш абстрактним, наприклад, каузальним: «*во что бы это все вылилось*» [12, 124] (донорська зона РІДИНА) – «*у віщо це все переросло б*» [13, 136] (донорська зона РОСЛИНА); або кількісним («... *а пользы от этого пеня целый вагон*» [12, 190] і «... *а користі від цих співів ціла хура*» [13, 205]). Перекладач може успішно замінити метафору іншою метафорою з різними донорськими зонами у випадках абсолютної синонімії метафоричних значень відповідників: «... *его законная мегера шепотом пилит его за то ...*» [12, 257] – «... *а законна мегера пошептом гризе його за те ...*» [13, 287]. Інколи заміни донорської зони є невмотивованими: «*кот полез в лунный столб*» [12, 278] – «*кіт уліз в місячний сніп*» [13, 298].

Але здебільшого, породжуючи нову метафору, перекладач не враховує навіть найближчого метафоричного контексту фрагмента (пор. «... *гражданин, что тогда при свете солнца вылепился из жирного зноя*» [12, 49] і «*громадянин, що тоді за сонячного ще світла зіткнувся з масної спекоти*» [13, 60]). Зміна донорської зони з гончарства на ткацтво невиправдана, адже подальший метафоричний прикметник *масний* вказує на матеріал на кшталт глини, а не ниток. Те саме можна спостерігати в перекладі фрази: «*Липы и акации разрисовали землю в саду сложным узором пятен*» [12, 241] – «*Липи та акації помережили землю в саду складним візерунком плям*» [13, 260], – на неточність вказує контекст слова із прямим значенням.

Невідповідність дієслівної метафори контексту порівняння також зумовлена невдалою трансметафоризацією: «... *легкое ее тело, как стрела, вонзилось в воду*» – «... *легке її тіло, як стріла, розкраяло воду*» [13, 256], – легке тіло, що порівнюється зі стрілою, раптом виявляється сокирою, яка своєю важкістю розкраює воду.

Шляхом трансметафоризації перекладач применшує гіперболізацію туги у фрагменті оригіналу: «*Черная тоска подкатила к сердцу Маргариты. Она почувствовала себя обманутой*» [12, 273] – «*Безпросвітний туск якось відразу накотив Маргариті на серце. Вона почувалася ошуканою*» [13, 292]. Стереотип негативної оцінки, пов'язаний у ментальності обох народів зі словом *чорний*, передає найвищу міру оцінки означуваного поняття, *безпросвітний туск* виражає більше відсутність виходу із ситуації, ніж втрачені сподівання на нагороду, яку обіцяв Маргариті Азazelo. Використання ж перекладачем замість літературного еквівалента *туга* діалектного *туск* узагалі робить неможливим атрибут *чорний*, адже пересічний носій української мови не зможе адекватно декодувати сполуку.

Шляхом трансметафоризації перекладач, навпаки, може посилити оцінку стану персонажа (пор.: «... *и тут закопошились в мозгу Степы какие-то неприятные мыслишки*» [12, 83] і «... *і тут зазміїлись у Стьопиному мозкові якісь найприкріші думки*» [13, 94]). Метафора, пов'язана з донорською зоною ІСТОТА, у перекладі набуває негативної конотації через зміну донорської зони.

Заміни складників донорської зони за умови її збереження в перекладі також є численними. Серед таких заміни можна виокремити: заміну в системі родо-видових відношень («... *и тут же мелькнула змейкой мысль*» [12, 196] – «... *і тут же майнула полозом думка*» [13, 211]); заміну процесу способом його здійснення («*вскипала радость*» [12, 225] – «*збулькувала радість*» [13, 242]); заміну процесу результатом дії («... *над ней потек запах sklepa*» [12, 287] – «... *над нею розплився запах skleпу*» [13, 286]; «*Стояла в небе разноцветная радуга, пила воду из Москва-реки*» [12, 363] – «*Стояла в небі барвиста веселка, набирала воду з Москва-ріки*» [13, 386]); заміну співвідношення із суб'єктом дії в донорській зоні ВОДА («*Очередь держала себя очень взволнованно, привлекая внимание струившихся мимо граждан*» [12, 181] – «*Черга бентежно нуртувала і привертала увагу громадян, що пливом пливли повз них*» [13, 196]); заміну інтенсивності дії («... *и река ушла куда-то*» [12, 75] – «... *і річка відбігла кудись убік*» [13, 85]). Здебільшого такі трансформації є невиправданими, оскільки зміна компонента донорської зони метафори ґрунтується на додатковій метонімії і створює небажану деформацію змісту оригіналу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження метафоричних трансформацій продемонструвало важливість урахування у процесі перекладу контекстного оточення одиниці, підтексту, стилістичних прийомів, загального концепту твору тощо. Ігнорування цих детермінант призводить до втрат і дисбалансу різних типів інформації, закладеної автором оригіналу. Подальшими напрямками досліджень окреслених у статті питань вважаємо розроблення функціонального спектра метафоричних трансформацій і з'ясування різних чинників їхнього впливу на встановлення функціонально-комунікативної еквівалентності художніх текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 239 с.
2. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода: Учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : «ЧеРо», совместно с «Юрайт», 2000. – 136 с.
3. Латышев Л. К. Курс перевода (эквивалентность и способы ее достижения) / Л. К. Латышев. – М. : Международные отношения, 1981. – 248 с.
4. Левицкая Т. Р., Фитерман А. М. Теория и практика перевода с английского на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : Литература на иностранных языках, 1963. – 125 с.
5. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Московский лицей, 1996. – 208 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
7. Селиванова Е. А. Стратегии и тактики переводчика в диалогической модели вторичной коммуникации / Е. А. Селиванова // Вісник Харківського національного університету. Серія романо-германська філологія. Проблеми перекладу та іншомовної комунікації. – Харків : Константа, 2004. – № 611. – С. 3–7.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові / О. О. Селіванова. – Черкаси : Вид-во Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
10. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.

11. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита. Роман. Рассказы / М. А. Булгаков. – М. : Художественная литература, 1988. – 480 с.
13. Булгаков М. О. Майстер і Маргарита. Роман / Переклад з рос. М. А. Білоруса / М. О. Булгаков. – Харків : Фоліо, 2006. – 415 с.

REFERENCES

1. Barhudarov, L. S. (1975). Jazyk i perevod. Voprosy obshhej i chastnoj teorii perevoda. M. : Mezhdunarodnye otnoshenija.
2. Komissarov, V. N. (2000). Obshhaja teorija perevoda: Uchebnoe posobie. M. : «CheRo», sovmestno s «Jurajt».
3. Latyshev, L. K. (1981). Kurs perevoda (jektivnosc' i sposoby ee dostizhenija). M. : Mezhdunarodnye otnoshenija.
4. Levickaja, T. R., Fiterman, A. M. (1963). Teorija i praktika perevoda s anglijskogo na russkij. M. : Literatura na inostrannyh jazykah.
5. Min'jar-Beloručev, R. K. (1996). Teorija i metody perevoda. M. : Moskovskij licej.
6. Recker, Ja. I. (1974). Teorija perevoda i perevodčeskaja praktika. M. : Mezhdunarodnye otnoshenija.
7. Selivanova, E. A. (2004). Strategii i taktiki perevodčika v dialogičeskoj modeli vtoričnojj komunikacii. Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu. Serija romano-germans'ka filologija. Problemi perekladu ta inšhomovnoï komunikacii. (611), 3–7.
8. Selivanova, O. O. (2011). Lingvistična enciklopedija. Poltava : Dovkillja-K.
9. Selivanova, O. O. (2012). Svit svidomosti v movi. Cherkasi : Vid-vo Ju. Chabanenko.
10. Ter-Minasova, S. G. (2004). Jazyk i mezhkul'turnaja kommunikacija. M. : Izd-vo MGU.
11. Shvejcer, A. D. (1988). Teorija perevoda: Status, problemy, aspekty. M. : Nauka.
12. Bulgakov, M. A. (1988). Master i Margarita. Roman. Rasskazy. M.: Hudozhestvennaja literatura.
13. Bulgakov, M. O. (2006). Majster i Margarita. Roman. Harkiv : Folio.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.